

שיחת הרב שלום נתן רענן זצ"ל בישיבת 'מרכז הרב' ביום העצמאות תשט"ו

הרב שלום נתן רענן נולד ביום כ"ו מנחם-אב תר"ס (1900), לאביו ר' יעקב אלעזר הירשוביץ ולאיימו מרת צסנא, בחבל זאמוט שבליטא. למד בפוניבז' בישיבה שבראשה עמד רב העיירה הרב יוסף שלמה כהנמן, ולאחר מכן בישיבת סלבודקה. עלה לארץ ישראל בשנת תרפ"ד (1924) ולמד בישיבת 'מרכז הרב'. בג' סיון תרפ"ח (1928) הוא נשא לאשה את בתיה מרים, בתו של הראי"ה. לאחר פטירת הראי"ה בג' אלול תרצ"ה (1935) הוטל עול ניהול הישיבה על כתפיו. במקביל מסר ר' נתן שיעור בישיבה על המסכת הנלמדת, וכן שיעור במסכת דרך ארץ רבה, וגם המשיך את מנהגו של הראי"ה באמירת שיעור משניות בכל בוקר לאחר תפילת שחרית, ובמסירת שיחה בפני בני הישיבה בשעת סעודה שלישית. לאחר שבנו הצעיר, אברהם יצחק, טבע בימה של בת-ים בערב שבת בשלהי מנחם אב תשי"ט (1959), אמר ר' נתן ביום השנה: "עם הכאב וההספד המוכרחים לאבל מצד טבע האדם, וכהדרת התורה, הנה יש צורך לקבל את הייסורים באהבה, ואם אפשר גם בשמחה". מאוחר יותר חלתה רעייתו הרבנית ונפטרה בייסורים קשים, וחודשים ספורים לאחר מכן בערב שבת הגדול תשל"ב (1972) נסתלק גם ר' נתן לבית עולמו מתוך ייסורים¹.

קשרים מיוחדים נרקמו בינו לבין גיסו, הרצי"ה קוק זצ"ל. שיחותיו של הרצי"ה בהיכל הישיבה בימי העצמאות היו לשם דבר². ביום העצמאות של שנת תשט"ו (1955) נעדר הרצי"ה מן הישיבה בשל מחלה, ובמקומו עלה הרב שלום נתן רענן, ואת שיחתו העלה על הכתב³.

1 ראה הרב חיים צבי רוזנברג, "קוים מתולדותיו", בשמן רענן, חלק א, ירושלים תש"ן, עמ' ג-לד.

2 כמה מן השיחות הועלו על הכתב על ידי הרב שלמה אבינר ונדפסו בספר שיחות הרב צבי יהודה על המועדים, חלק ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 234-122. זכורה במיוחד השיחה אותה נתן הרצי"ה ביום העצמאות תשכ"ז, כאשר זעק: "איפה חברון שלנו - האנו שוכחים אותה?! איפה שכם שלנו - האנו שוכחים אותה?! איפה יריחו שלנו - האנו שוכחים אותה?! איפה עבר הירדן שלנו?! איפה כל רגב ורגב? כל חלק וחלק, כל ארבע אמות של ארץ ד'?" (שם, עמ' 145). שלושה שבועות לאחר מכן פרצה מלחמת ששת הימים, וצה"ל שחרר את שטחי יהודה, שומרון וחבל עזה. ויהי הדבר לפלא. ראה על כך בספרי, עין בעין - משנתו של הרב צבי יהודה הכהן קוק, אלון שבות תש"ף, עמ' 293-292.

3 אני מודה לר' אוהד לנדאו על שמסר לי את השיחה, אותה קיבל מאת סבו, הרב פרופ' מיכאל צבי נהוראי ז"ל. אני מודה לר' משה נחמני שסייע לי בפיענוח כתב היד. הוספתי סימני פיסוק, מראי מקומות והרחבות בהערות שוליים, כדי להקל על הקורא את הבנת הדברים.

* * *

עליי לציין בצער את היעדרו של ראש הישיבה הרב ר' צבי יהודה, אשר בשנים עברו היה הוא הרוח החיה בחגיגה הזו. אנחנו אותו ראינו, ממנו למדנו, וכן עשינו. נתפלל כולנו שהקב"ה ישלח לו במהרה רפואה שלמה. אמן.

אם אצל ר' צבי יהודה פשיטא שהמדינה היא קודש קודשים⁴, ועל בסיס זה הוא בונה השקפת עולמו על העולם וישראל⁵, הרי אנו הקטנים התלמידים חייבים ראשית

4 ראה שיחות הרב צבי יהודה על התורה, דברים, ירושלים תשס"ה, עמ' 313: "המדינה בעצמה היא קודש קודשים, כי לא אנו עשינו את המדינה, אלא היא עובדה אלוהית שאין לשנותה"; שיחות הרב צבי יהודה על המועדים, חלק ב, עמ' 139: "הקמת המדינה זוהי התגלות מלכות שמים"; שיחות הרב צבי יהודה על עם ישראל, ירושלים תשע"ה, עמ' 124: "המדינה היא כולה, ככלל, קודש. אין ביסודה שום פגם, להיפך, היא כשלעצמה בעצם הגילוי שבה, גילוי שכנית, שמיימי, נעלה"; להלכות צבור, ירושלים תשמ"ז, עמ' רמד: "מדינת ישראל היא עניין אלוהי"; שם, עמ' רמח: "מדינת ישראל קדושה, רבש"ע מתגלה בתוכנו".

5 הראי"ה כותב כי בניגוד לתופעה הלאומית כמות שהיא אצל אומות העולם, המתרכזת אך ורק באומה עצמה וממילא עלולה להיפך ל"חרבה ומדבר" עבור האומות האחרות (אורות, ירושלים תשמ"ה, עמ' סה), בישראל, לעומת זאת, היא מביאה ברכה גדולה (שם), מפני שהיא מבוססת על תביעה מוסרית עמוקה (שם, עמ' קנח-קנט): הרי כל תכליתה של הלאומיות הישראלית אינה עבור עצמה, אלא מטרתה להביא ברכה לכל המציאות כולה (עולת ראי"ה, חלק א, ירושלים תשמ"ה, עמ' שפו-שפז), "וּנְבַרְכֶךָ בְּכָל מְשִׁפְחֹת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, ג; כח, יד). זוהי "האומה שהאוניברסאליות הגמורה טמונה בעומק נשמתה" (אורות, עמ' קנב). ראה גם לקמן הערה 23. גם הרצי"ה עומד על ההבדל שבין התופעה הלאומית כמות שהיא אצל אומות העולם, לבין התופעה הלאומית כמות שהיא בעם ישראל: אצל אומות העולם הלאומיות הולידה שנאת הבריות והביאה למלחמות עקובות מדם, מה שאין כן בעם ישראל, שכל עניינם הוא להיות דבקים באלוהים, והלא כבר נאמר כי "טוב ד' לכל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהלים קמה, ט). ראה מתוך התורה הגואלת, חלק ג, ירושלים תשמ"ז, עמ' קנד; שם, חלק ד, ירושלים תשנ"א, עמ' צח. כבר במאמרו המוקדם 'על הפרק' משנת תרע"ג (1913) כותב הרצי"ה כי "אין לעם הישראלי פוליטיקה תגרנית רגילה שתוכה איגואליסמוס קיבוצי גם, יסודותיה שנאת הבריות כללית וחומרניות שפלה, וכליה תותחים ורובים וכל כלי משחית", אלא זכות הקיום של הפוליטיקה הישראלית הוא "היסוד האידיאלי", שמטרתו לרומם את "העולם כולו" על ידי מהפכות גדולות, רוחניות וגם פוליטיות (לנתיבות ישראל, חלק א, בית אל תשס"ג, עמ' כז). במכתב לרב דוד כהן 'הנזיר' כותב הרצי"ה כי בלאומיות הישראלית אין את אותו "הצמצום" הקיים בשאר הלאומים, "כי עבודותינו הלאומיות ותחייתנו הממשית לא תפרדנה בעיקרן וביסודן אף רגע מהאידיאלים האלוהיים המקיפים את כל האנושיות" (דודי לצבי, ירושלים תשס"ה, עמ' כב; צמח צבי, ירושלים תשנ"א, עמ' ק). "אין לנו לאומיות שובינייט גרידא כשאר אומות העולם", כותב הרצי"ה, "לאומיותנו הלא היא תמיד גם קוסמופוליטית, תמיד גם אנושית כללית וגם עולמית כללית" (לנתיבות ישראל, חלק א, עמ' כא). ראה גם שיחות הרב צבי יהודה על ספר אורות - ארץ ישראל והמלחמה, ירושלים תשס"ט, עמ' 160: "באמת לאומיותנו היא לאומיות קוסמופוליטית!... אנחנו דואגים עבור כל העולם, עבור הגויים כולם, עכשיו ובעתיד,

להסביר לעצמנו מהו המיוחד שבמדינה העברית שהיא קודש קודשים, ושלכבודה
אנו חוגגים היום.

א. יסוד ראשון הוא קדושת ישראל⁶.

דואגים להתפתחות העולם... [אמנם] מילים אלו של לאומיות קוסמופוליטית נראות פרדוכס
וסתירה, סתם מילים, אך באמת אנחנו מדברים על לאומיות קוסמופוליטית במובן גדול, מרחבי,
כלל-אנושי, כלל-עולמי, - ולא מצומצם. אדם גדול הוא גדול במחשבה, גדול באידיאליזם, ואילו
אדם קטן הוא אגואיסטי, קטנוני ומצומצם. ככל שאדם גדול, פחות הוא מצומצם, יש לו אינטרסים
בשביל הציבור או בשביל האנושות. כך אצל אדם פרטי גדול, וכך אצל עם גדול. אנחנו נקראים
בתורה: 'גוי גדול' (דברים ד, ז-ח). בתור עם אנחנו גדולים, נשמת עמנו היא בגדלות. אצל עם
גדול השאיפה אינה רק לאומית פרטית - אלא לאומית מקפת עולם. ישנה לאומיות, אך דווקא
מתוך כל התוקף וכל הגבורה וכל הגאווה של לאומיותנו - יש התעניינות בכל הגויים. זה מובנה
של לאומיות קוסמופוליטית: לאומיות עם התעניינות ושייכות לקידוש השם של בורא עולם לכל
העמים כולם. אנחנו מעוניינים בהתפתחות המוסרית התרבותית האנושית של האנושות כולה, של
הגויים כולם'. לכן, אמר, צודקים האנשים הדורשים מרחב ליברלי-הומני-קוסמופוליטי ומדגישים
שכל אדם נברא בְּצֶלֶם אֱלֹהִים, אבל, יחד עם זה, חזר על דבריו של רבי חיים בן עטר (אור
החיים על ספר שמות יט, ז): "אשרי עולם שאומה זו בתוכו" (ראה שיחות הרב צבי יהודה על
התורה, שמות, ירושלים תשנ"ח, עמ' 360). מאחר וישראל הם מרכז החיים והאושר של העולם
כולו (שיחות הרב צבי יהודה, גליון 60, עמ' 2; שיחות הרב צבי יהודה על ארץ ישראל, ירושלים
תשס"ה, עמ' 205), מובן הדבר כי גאולת ישראל עתידה להביא גאולה לאנושות כולה, ולכן הרעיון
המשיחי הוא רעיון ישראלי-אוניברסלי כאחד (במעגלי חוג הרא"ה, ירושלים תש"ה, עמ' מד).
ממילא, ישוב ארץ ישראל מבסס את אושר האנושות כולה (לנתיבות ישראל, חלק א, עמ' כח),
ושיבת ישראל לארצם היא התחלת גאולת העולם כולו (שיחות הרב צבי יהודה, גליון 56, עמ'
5), ובלשונו: "שובו של ישראל לחיות בארצו במלוא חירותו, שובו של ישראל לחייו הטבעיים,
משכלל את הבריאה כולה. חירותו של ישראל... הלב שבאומות מחזירה לעולם את דופק החיים
האמיתיים" (תיקונים והשלמות לספר במערכה הצבורית, הרב זאב נוימן [עורך], ירושלים תש"ן,
עמ' 56). "הגאולה שלנו הלא סוף סוף אינה רק פילנתרופיה, תהיה זאת אישית, חברותית או
לאומית, כלכלית או רוחנית, אינה רק בזה שדורנו ודורותינו אחרינו יגאלו מהגלות החומרית או
הרוחנית שלהם... גאולת ישראל מחוברת היא עם התפתחות הצדק, המוסריות והאידיאליות,
והגברת שלטונם בעולם כולו, עם גאולת השכינה, גאולת עולמים ויצור העולמים כביכול, גואלנו
משעבוד מלכויות" וכו' (לנתיבות ישראל, חלק א, עמ' כה).

זהו "יסוד ראשון", כלשונו של ר' נתן, אחרת לא נדע כיצד להתייחס למדינה אותה הקימו יהודים
6 שפרקו מעליהם עול תורה ומצוות. את צדדי הספק בנושא זה ראה במאמרו של הרא"ה "על
במותינו חללים", מאמרי הרא"ה, ירושלים תשד"ם, עמ' 93-89. בקונטרס 'אור לישירים', וורשא
תר"ס, עמ' 35, הועלה הרעיון לאסור את העלייה לארץ ישראל: "הלא רואים אנחנו מאמר חז"ל
שביטלו כמה דברים טובים משום תקנת המינים", כמו למשל ביטול קריאת עשרת הדברות "מפני
תרעומת המינין" (ברכות יב, א), איסור עשיית במות "זואף על פי שהייתה אהובה לו בימי האבות,
עכשיו שנאה, מאחר שעשאוהו אלו חוק לעבודה זרה" (רש"י בפירושו לדברים טז, כב). בתגובה
לכך כתב הרא"ה, גנזי ראי"ה, ירושלים תש"ן, עמ' 79: "ומה שהם טוענים שראוי לבטל עיקר ישוב

ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא⁷, ודברי ר"מ בקידושין ל"ו שישראל בין כך ובין כך בנים קרויין⁸. ואסורה שנהא, כפי שתמיד ר' צבי יהודה מצייין בשם אחד הגדולים, מאחר שאין מי שיוכיח⁹.

ארץ ישראל מפני תרעומות המינים שאומרים אין תורה אלא זו, רבות, אל תמרהו לבטל מצוה גדולה בשביל שהחזיקו בה גם כופרים, ואם באתם לדקדק כל כך עליכם תחילה לבטל כל המצוות שבין אדם לחברו מפני שיש כופרים המדקדקים בהם". הרצ"ה דן בסוגיה זו באיגרת אותה שלח לרב דוד סופר, ונדפסה תחת הכותרת "תשובה ובירור דברים", סיני מז (תש"ך), עמ' תא-תח. בין היתר כותב שם הרצ"ה כי "הסיוע לכל עבודת האומה והארץ הלא הוא מצד כלליות כנסת ישראל וגודל ערך מעשה ד' אשר עלינו בימינו אלה... אין לנו לחשוב שאנו מסייעים למעשה פושעים ורשעים, אלא שאנחנו באים מעצמנו, מפנימיות היהדות ועוז האמונה הקדושה וכלליות כנסת ישראל, לבנות את בנין בית ישראל, וליישב ולהקים את ארץ החיים, ארץ ד' אשר נתן לאבותינו ובחר בזרעם אחריהם גוי צדיק שומר אמונים ונוחלי מורשה" וכו'. ראה גם מה שכתב הרב ישכר שלמה טייכטל, אם הבנים שמחה, ירושלים תשמ"ג, עמ' קמד: "אין לנו להתחכם ולומר כי בוני הארץ אינם נראים לנו, ואיננו רוצים להשתתף עמהם, כי המה עוברים על רצונו יתברך. תדע, כי זה הוא מסימת עינים של הס"ם, ר"ל, לעכב עלינו מלעשות הבנין בהסכמת כולנו, או להיות בכלל מרובים העושים את המצוה, כי אינו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה. כי עלינו לעשות את שלנו, שלא להתרשל בזה, ולהשתתף עם כל הבונים אותה, והי"ת יעשה את שלו לקיים 'ומִשְׁתִּי אֶת עֲוֹן הָאָרֶץ הַהִיא בַּיּוֹם אֶחָד' (זכריה ג, ט)."

7 סנהדרין מד, א.

8 קידושין לו, א: "בְּנִים אֲתֶם לָהּ אֱלֹהֵיכֶם' (דברים יד, א) - בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר: בין כך ובין כך אתם קרוים בנים, שנאמר 'בְּנִים סְכָלִים הֵמָּה' (ירמיה ד, כב), ואומר 'בְּנִים לֹא אֶמֶן בָּם' (דברים לב, כ), ואומר 'זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשֻׁחִיתִים' (ישעיה א, ד), ואומר 'וְהָיָה בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עֲמִי אַתֶּם. יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי' (הושע ב, א). מאי ואומר? וכי תימא סכלי הוא דמקרי בני, כי לית בהו הימנותייהו לא מיקרו בני - תא שמע: ואומר 'בְּנִים לֹא אֶמֶן בָּם'; וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים, כי פלחו לעבודה זרה לא מיקרו בנים - תא שמע: ואומר 'זָרַע מְרַעִים בְּנִים מְשֻׁחִיתִים'; וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו, בני מעלייא לא מיקרו - תא שמע: ואומר 'וְהָיָה בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא עֲמִי אַתֶּם. יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי'. וראה שו"ת הרשב"א, חלק א, סי' קצד: "ואף על גב דרבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, הכא רבי מאיר קראי קדייק"; ובסליחת "ישראל עמך תחינה עורכים" לריב"ם: "וְתִרְהַבְתֶּם לְפָנָיו אֲדוֹנָי הָאֲדוֹנִים, בֵּין בָּנוּ וּבֵין בָּנוּ קְרוֹאִים לָךְ בְּנִים, רַחֲמֶיךָ יִקְדָּמוּנוּ אֱלֹהֵי עֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, טָרְם יִשְׁטַפְּנוּ הַמַּיִם הַיְדוּנִים".

9 הכוונה לדברים שכתב הרב יהונתן וואלינער, מרגניתא טבא, אות יז, נדפס בסוף ספר אהבת חסד לרב ישראל מאיר הכהן מראדין [החפץ חיים], ירושלים תש"פ, עמ' רפג: "להשתדל בטובת חברו, ולרדוף אחר השלום, ולהיזהר מלאו ד'לא תשנא' (ויקרא יט, יז), ואף ברשע גמור יש איסור לדעת מהר"מ מלובלין (שו"ת סי' יג) לשנאתו כל זמן שלא הוכיחו, ואין בדור הזה מי שיועד להוכיח". וראה אגרות הראי"ה, חלק א, ירושלים תשמ"ה, עמ' שה: "כל השנאות כולן וחומרי דיניהן הינם נאמרים רק במי שכבר ברי לנו, שקיימנו בו מצות תוכחה. וכאשר אין לנו בדור הזה ולא בכמה

ב. עם ישראל עם עולם¹⁰. הקב"ה כרת עמנו ברית לא בשל מעשינו הטובים, כמו שמלמד אותנו המהר"ל מפראג בבראשית "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ" ולא כתוב שהוא היה צדיק תמים¹², ואנחנו לא נרד מבמת ההיסטוריה

דורות שלפנינו, ע"פ עדות ר' עקיבא, מי שידוע להוכיח (ערכין טז, ב), על-כן נפל פותא בבירא, וכל הלכות הנוטות לרוגז ושנאת-אחים נעשות הן כפרשת בן סורר ומורה, עיר הנדחת ובית המנוגע למ"ד לא היו ולא עתידין להיות, ונכתבו משום דרוש וקבל שכו". הרצ"ה היה חוזר על הדברים הללו שוב ושוב - ראה למשל אור לנתיבתי, ירושלים תשמ"ט, עמ' שג-שז; שיחות הרב צבי יהודה על המועדים, חלק ב, ירושלים תשס"ז, עמ' 56-51.

10 ראה ישעיה מד, ז. הרצ"ה מסביר ביטוי זה בספר מתוך התורה הגואלת, חלק ג, ירושלים תשמ"ז, עמ' רכז: "על ידי האומה שלנו מאיר אור ה' בעולם". ראה גם פעמים - שיחות הרב צבי יהודה על התורה ועל המועדים, ירושלים תשס"ז, עמ' מב.

11 בראשית יב, א.

12 מהר"ל, נצח ישראל, בני ברק תש"מ, פרק יא, עמ' סח: "...למעלת עניין הנכבד הזה יש להאריך בזה, כי בדבר זה יודע מעלת ישראל, ויתבאר לך כי לא עזב השם יתברך את ישראל בגלותם. וכאשר מצאנו כי הדברים הטבעיים אשר הם בעולם כולם יש להם קיום, לא ישתנו. ולא יצויר שיהיה לדבר שהוא יותר במעלה מן הטבע, ובלתי נכנס תחת הטבע, כמו שהוא דביקות ישראל בו יתברך, אשר הדביקות הזה בלתי טבעי. ואם באולי יאמר שמצאנו שהדביקות הזה היה לו תוספת וחסרון לפי המעשים, וכך אפשר שיוסר הדביקות לגמרי, בודאי דבר זה אפשר לומר אצל נח ואדם, שלפי שלא היה הדביקות רק פרטי לנח בלבד, כאשר ישתנו הפרטים - ישתנה הדביקות גם כן. אבל האבות שלא היה הבטחתם פרטי, רק כללי, 'לך ולזרעך אתן את הארץ' (ע"פ בראשית יב, ז; כו, ג), ודבר זה נקרא דביקות כללי, דהיינו כלל האומה, ואין שינוי בכללי רק השינוי הוא בפרט. ולפיכך אף על גב שיתוסף ויגרע הדביקות לפי המקבלים, מכל מקום נמצא עצם הדביקות הכללי עומד. לכך דביקות הזה אין לו שינוי אף בגלות, כי לא שייך השתנות על ידי חטא - כי אם שגייע לפרטים השינוי, אבל לא יגיע שינוי לכללים. ולהורות לך כי לא היה התחלת הדביקות מצד הפרט, רק הדביקות הזה דביקות כללי, לא דביקות פרטי, לכך כאשר בחר השם יתברך מתחילה באברהם והוציאנו מאור כשדים לתת לו הארץ, כתיב 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ' (בראשית יב, א). והקשה הר"ם ז"ל, שתימה הוא שלא זכר הכתוב קודם זה שהיה אברהם צדיק, ולכך נגלה עליו השכינה ואמר לו 'לֵךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּגו', כי בלא זה לא נגלה עליו השכינה ואמר לו 'לך מארצך', לכך ראוי היה לכתוב קודם צדקת אברהם. וכמו שתמצא בנח 'וַיִּנְחַ מִצְּאָח הַיָּם וַיִּבְנֶה אֶת הַתְּיָבָה' (בראשית ו, ח), ואחר כך כתיב 'אֵלֶּה תּוֹלְדֵי נֹחַ' (שם, ט), הזכיר קודם צדקת נח קודם שהזכיר שדיבר השם יתברך עמו. אבל לפי הדברים אשר אמרנו לך לא יקשה כלל, כי אצל נח לא היה רק בחירה פרטי, והבחירה הפרטית הוא לפי מה שהוא, והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו. אבל באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית שהם זרעו... ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל, ולא בחטא, כי המעשה הוא לפרט. אף כי בודאי זכות אבות מועיל, מכל מקום עיקר הבחירה - בחירה כללית בו ובזרעו... אבל עיקר הבחירה שבחר השם יתברך באברהם לא היה בחירה פרטית, רק שבחר בו ובזרעו אחריו בחירה כללית, ולא היה בחירה פרטית. שהבחירה הפרטית הוא לפי המקבל, ואם נשתנה המקבל - ישתנה הדבר. ולכך יתורץ השאלה, שלא הזכיר הכתוב צדקת אברהם קודם שנגלה עליו השכינה ואמר לו 'לֵךְ

לעולם¹³, ובין אם נרצה ובין אם לאו אנו חייבים להגשים את ערכינו¹⁴. אנו חייבים להביא את דבר ה' חיים, לעולם המטומטם עדיין ע"י כל מיני אלילים. אם במקום אם במאוחר דבר ה' יבוא לעולם, ודייקא על ידינו. במדרש בשמות: מדוע נראה הקב"ה למשה בסנה? ללמדו שכשם שהסנה אינו אופל, כן ישראל אינם מאוכלים¹⁵. ולמה נמשלו ישראל לגפן? מה הגפן זו מתחילה נדרסת ברגל ואחר עולה על שולחן מלכים, כן ישראל נראים כאילו מאוסים, ולעתיד לבוא נאמר עליהם ונתנך ה' עליון על כל הגויים¹⁶.

לָהּ מֵאַרְצָה וּמִמִּלְכָּהּ גּוֹי, שֶׁאִם כִּךְ הִיא מִשְׁמַע שְׁלַחךְ נִגְלָה עָלֶיךָ הַקֶּבֶ"ה וְאָמַר לּוֹ 'לָךְ לָךְ מֵאַרְצָה' בְּשִׁבְלֵי זְכוּתוֹ שֶׁהַזְכִּיר, וְאִם כִּךְ הִיא זֹאת הָאֵהָבָה תְּלוּיָהּ בְּדָבָר, וְכֵן אֵהָבָה תְּלוּיָהּ בְּדָבָר - בְּטֵל דָּבָר בְּטֵל הָאֵהָבָה (אבות פ"ה מט"ז). לפיכך אל בחירה הפרטית יש שינוי, ולא אל הבחירה כללית. וכיון שלא נזכר צדקת אברהם קודם שאמר לו 'לָךְ לָךְ מֵאַרְצָה', לא היה זה בשביל צדקת אברהם עד שתאמר אם בטל דבר בטל האהבה, כי זכות אבות אפשר שיהיה תמה, ואם כן תהיה הבחירה הזאת שבחר באברהם בטל. ולכן לא הזכיר זכותו, לומר כי הבחירה הזאת לא תליא בזכות כלל, ולכן אי אפשר שיהיה דבר זה בטל". הרצי"ה חזר על דברי המהר"ל הללו פעמים רבות, ראה למשל שיחות הרב צבי יהודה על התורה, בראשית, ירושלים תשנ"ג, עמ' 126, 164, 369; ובעוד מקומות.

13 קביעה זו נובעת מהבנת מושג הברית כדבר נצחי שלא ישתנה לעולם. ראה עולת ראיה, חלק א, ירושלים תשמ"ה, עמ' צז: "הברית היא מיוסדת על תוכן קיים, שאיננו נופל תחת שום שינוי"; שם, חלק ב, עמ' רב: "...הברית, המושג העצמי של התוכן אשר לנצח, העומד למעלה מכל מושג מוסבר באיזה גיוון מוגבל". ראה הרב יוסף קלנר, מילון הראיה, ירושלים תשפ"א, חלק א, עמ' כז; חלק ב, עמ' ל.

14 ראה אורות, עמ' קלו: "הַתְּחַלְּנוּ לְהַגִּיד אֵיזָה דָּבָר גְּדוֹל, בְּיַגִּינוּ לְבִין-עֲצָמֵנוּ וּבְאַזְנֵי הָעוֹלָם כְּלוֹ, וְלֹא גְמַרְנוּהוּ עֲדֵין. הַנְּנוּ עוֹמְדִים בְּאַמְצַע נְאוּמָנוּ, וְלִהְפָּסִיק לֹא נִרְצָה וְלֹא נוֹכַל... לְרַדֵּת מֵעַל כְּמַת הַהִיסְטוֹרְיָה אֲפָשָׁר בַּק לְעַם אֲשֶׁר גָּמַר אֶת אֲשֶׁר הַחַל, לְחַזְּיוֹן רִוְחָנִי אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת כָּל הַכְּמוֹס עִמּוֹ לְאוֹר-עוֹלָם. לְהַתְּחִיל וְלֹא לְגַמֵּר וְהוּ דָּבָר שְׂאִינוּ נוֹהֵג לְגַמְרֵי בְּמִצִּיאוֹת".

15 ראה שמות רבה ב, ה: "וַיִּרְא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בְּעַר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינָנו אֶכְל' (שמות ג, ב)... ולמה הראה לו הקב"ה למשה בעניין הזה? לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל, לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל, אמר לו: כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל, כך המצריים אינם יכולין לכלות את ישראל"; פרקי דרבי אליעזר, פרק לט: "למה הראה הקב"ה למשה מתוך הסנה? אלא האש אלו ישראל שנמשלו כאש שנאמר 'הִנֵּה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וְגֵית יוֹסֵף לְהִבָּה' (עובדיה א, יח), והסנה אלו אומות העולם שנמשלו כקוצים ודרדרים, אמר לו: כך יהיו ישראל בתוך העמים, אלא אש של ישראל אוכלת העמים שנמשלו כקוצים וכחרולים, ואין אומות העולם מכבין שלהבתן של ישראל שהן מדברי תורה, לעתיד לבוא אשן של ישראל אוכלת העמים שנמשלו כקוצים, שנאמר 'וְהָיוּ עַמִּים מְשֻׁרְפֹת שִׂיד' (ישעיה לג, יב)".

16 ראה ויקרא רבה לו, ב: "מה גפן זו בתחילה היא נרפסת ברגל ואחר כך עולה לשולחן מלכים, כך ישראל נראין כאילו מאוסין בעולם הזה, דכתיב 'הִייתִי שְׂחֹק לְכָל עַמִּי נְגִינְתָם כָּל הַיּוֹם' (איכה ג, יד), אבל לעתיד לבוא ונתנך ה' עליון, דכתיב 'וְהָיוּ מְלָכִים אֲמִנְיָהּ וְשָׂרֵי תֵּהָם מִיִּנְיָתָהּ' (ישעיה מט, כג)".

ג. יש להבין מהי מהות הגולה שהגר"א כינה אותה בשם בית הקברות¹⁷, והרב זצ"ל שכינה הגלות בשם "החורבן הפנימי והפיזור החיצוני"¹⁸. האסון שבגלות לפי דברי הרב ב"מהלך האידיאות בישראל", ששתי האידיאות המהוות את הבסיס לכל עם בריא, ובמיוחד לישראל, והן הלאומית והאלוקית¹⁹, לא יכולות לעולם להתאחד במצב של העם בגלות²⁰. האידיאה האלוקית והיא השכינה²¹ שורה על ישראל כשישראל

17 גר"א, ליקוטים בסוף פירושו לספרא דצניעותא: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה בלא נפש. ויצאה לחוץ לארץ הוא הקבר, ורימה מסובבת עלינו, ואין בידינו להציל מן הגוים האוכלים בשרנו, ומכל מקום היו חברות וישיבות גדולות, עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור. ומכל מקום היו עדיין העצמות קיימות, שהן התלמידי חכמים שבישראל מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאיתנו ונעשה עפר, 'שְׁחָה לְעֶפֶר נִפְשָׁנו' (תהלים מד, כו). ואנחנו מקוין עתה לתחיית המתים, 'הַתְּנַעֲרֵי מֵעֶפֶר קִוְמֵי' (ישעיה נב, ב), ויערה רוח ממרום עלינו (ע"פ ישעיה לב, טו)". על דברי הגר"א הללו חזר הרצי"ה פעמים רבות, ראה למשל מתוך התורה הגואלת, חלק א, ירושלים תשמ"ג, עמ' ס, עו, פ; פעמים, עמ' קמג; ובעוד מקומות.

18 הראי"ה, אורות, "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קח.

19 שם, עמ' קב, כותב שבבסיס כל חברה ישנן שתי אידיאות: האידיאה האלוהית, כלומר הנטייה האנושית אל הנשגב, אל מה שהוא מעבר לקיום הטבעי, והאידיאה הלאומית, כלומר הצורך של הפרטים לחיות במסגרת חברתית. לבירור מושגים אלו ראה הרב שלמה אבינר, שיעורים בספר אורות, חגי שטמלר (עורך), חלק ח, ירושלים תשע"ג, עמ' 68-58; הרב יוסף קלנר, מילון הראי"ה, חלק א, עמ' יא; חלק ב, עמ' שכה-שכו. על נסיבות כתיבתו של מאמר זה ראה חגי שטמלר, "למהלך האידיאות בישראל" כתגובה ל'חכמת ישראל', מדעי היהדות 55 (תשפ"א), עמ' 208-183.

20 הראי"ה, אורות, "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קח: "הגלות - החרבן הפנימי והפיזור החיצוני - הכתה לרסיסים ותאבד עד היסוד את האידיאה הלאומית החרבה אשר זנתה מעל אלהיה, אשר בהתקנה משרש תייה נטמאה ונתקלקלה מרוח הטמאה של הקולטורה האלילית וכל קשפיה. גאון ישראל ותפארתו נפלו משמים ארץ... באין מקום להשפעתה של האידיאה האלהית על הלאומית... התכנסה האידיאה האלהית בכל ימי הגלות בקון הקטן והדל, במקדש-מעט שבבתי-קנסיות ובתי-מדרשות, בחיי הבית והמשפחה שהורים, בראשי-שמירת דת ותורה... בנדאי אי-אפשר היה להגלות באמה שבורה ורצופה, בעצמות בודדות ומנפצות, בעם מפורז בגולה ונתון למשסה ולשנינה, אותו עז-הרוממות של חזיון התאחדות שתי האידיאות המתאימות, פתסון ותפארתו בימי קדם... בהיות העם יושב לבטח בארצו". ראה הרב שלמה אבינר, שיעורים בספר אורות, חלק ח, עמ' 114-108.

21 הראי"ה, אורות, "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קיב, מזהה את האידיאה האלוהית בישראל עם 'השכינה העליונה'. לבירור המושג שכינה ראה הרב יוסף קלנר, מילון הראי"ה, חלק ב, עמ' רלד-רלו.

הוא עם²², עם בכל המובנים המסתעפים ממנו - צבא, כלכלה, חקלאות²³. עם חיי²⁴. האלוקים הוא אלוקים חיים²⁵, השורה על עם חיי²⁶.

22 ראה מהר"ל, נתיבות עולם, בני ברק תש"מ, חלק א, נתיב העבודה, פרק ז, עמ' צח: "כי הוא יתברך מלך על עם, לא על יחיד בלבד".

23 הראי"ה, אורות, "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קד, כותב כי מטרתו של עם ישראל היא "להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא של צרות ורועניות וחמירות, ולהביאנה לחיי חפש מלאי הוד ועדן" וכו'. "למלואה של שאיפה זו", על מנת להוציא אל הפועל את המטרה הנשגבה הזו, "צריך דוקא שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאליטית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית", כלומר שומה עלינו להקים מדינה שתהיה מתוקנת ומשוכללת במלוא מובן המילה, "ברום התרבות האנושית", וכמובן "האידיאה האלהית המחוקקת מושללת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור-חיים". ראה גם אגרות הראי"ה, חלק א, ירושלים תשמ"ה, עמ' קפב: "ואתה אדוני אתכבד להודיעך, כי זה לי זמן הגון אשר בחנתי דרכי, ואדע נאמנה שכל תקות ישוב א", וכל תקות הצמחת קרן ישועה לישראל מציון, תלויה היא בנקודה אדירה זאת, שיאספו אלינו כוחות טובים לעסוק בבנין הרוחני והחומרי של ארץ ישראל, ודוקא ע"פ יסודות הקולטורא ההולכת בצעדי-און בא" כבכל העולם כולו". כלומר, כל תקוות הגאולה שלנו תלויה בזה שנעסוק לא רק בבנין הרוחני אלא גם בבנין החומרי של מדינת ישראל, "ודוקא על פי יסודות הקולטורא" והתרבות העולמיים! ראה גם לקמן הערה 32. מתוך כך אפשר להבין את דברי הראי"ה, מאמרי הראי"ה, עמ' 504, המותח ביקורת נוקבת על הסופר אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ' (אז"ר), שביקש מן הספרות הישראלית לעסוק אך ורק בקודש. "יותר מדאי אדוני מחקת את הסאה [=צמצמת] בדרישתך מאת ספרותנו שתהיה מוקדשת רק לשאלות נצחיות. קשה היה לי להאמין שדברים כאלה, הנטולים מן החיים, יצאו מפי איש משכיל היודע את העולם ואת החיים שכמותך. אבל מצאתי את הסיבה של מחיקה זו ב'טומאה הרצוצה' של הגלות שעודנה מפרכסת בתוך נשמתך... כל אלה הרעיונות וכיצא בהם פרי הגלות המה, תולדות של הטומאה הרצוצה, שארסה מחלחל בקרבנו מאז גלינו מארצנו ונשברנו מהיות גוי חי שוכן בארצו, ונשינו טובה. שכחנו שהשאלות הזמניות הינם צורכי ציבור גדולים ואדירים, וצורכי ציבור הינם תמיד עומדים במדרגה אחת עם לימוד התורה, שגם היא נבראת בשביל ישראל (ראה ירושלמי ברכות פ"ה ה"א: 'העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה'). ושאלות ציבוריות אי אפשר לפתור בלי השתתפות הספרות" וכו'.

24 אורות, מאמר "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קט: "הקבץ שבינה [בין האידיאה האלוהית] ובין האידיאה הלאומית... אי-אפשר שיתאחה כפי-אם במקום האחדות הטבעית שלהן, - ב'ישאל, בתחיתו השלמה והגמורה בארצו, בשבט ממלכת שדי לאיתנה". ראה הרב שלמה אבינר, שיעורים בספר אורות, חלק ח, עמ' 120.

25 ראה ירמיהו י': "ויהי אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם".

26 התורה שמה דגש על החיים. ראה למשל דברים ל, טו-טז: "והיה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע: אשר אנכי מצוה היום לאהבה את ה' אלהיך וללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורביית וברכה ה' אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה: ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחית לאלהים אחרים ועבדתם: הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריךן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן לבוא שמה לרשתה: הגדתי לכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה ובהרת פחיים למען תחיה אתה

בגלות העם מת, והשכינה אינה שורה עליו²⁷.

וְרָעָה: לֹא־הִבָּה אֶת ה' אֱלֹהֶיהָ לְשִׁמְעַע בְּקִלּוֹ וּלְדַבְּקָהּ בּוֹ כִּי הוּא חֲמִידָה וְאֶרְבֵּי מִיָּד לְשִׁבְתָּ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְתֵת לָהֶם. הַמִּילָה 'חִיִּים' מוֹפִיעָה בַּפְּסוּקִים אֵלּוּ שֶׁשׁ פְּעָמִים! הַנַּחַת הַיְסוּד בְּעוֹלָם הַעֲתִיק הֵייתָה שִׁדְּבֻקוֹת בְּאַלּוּהִים תִּיתָכֵן אַךְ וּרְק לְאַחַר הַמּוּת. רָאָה לְמַשֵּׁל שְׁמוֹת כ, טו-טז: "וְכָל הָעָם רָאִים אֶת הַקְּוֹלֹת וְאֶת הַלְּפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הַהָרָה עָשׂוּ וַיִּרְאוּ הָעָם וַיַּעֲזוּ וַיַּעֲמִדוּ מִרְחֹק, וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֲתָה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יִדַּבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת"; דְּבָרִים ה, כ-כב: "וַיְהִי כְּשֶׁשָּׁמַעְתֶּם אֶת הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וַהֲרֵה בְּעַר בְּאַשׁ וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כְּלֹא־רָאִיתִי שְׁבִטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם, וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ וְאֶת קוֹל שִׁמְעָנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יִדַּבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי, וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַע אֶת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתָּנוּ, כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חִיִּים מִדְּבַר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֵנוּ וַיַּחֲיֵי"; שׁוֹפְטִים, ו, כב-כג: "וַיִּרְאוּ גְדֵעוֹן כִּי מִלֶּאֱלֹהִים הוּא וַיֹּאמְרוּ גְדֵעוֹן אֶהְיֶה ה' אֱלֹהִים כִּי עַל כֵּן יִרְאִיתִי מִלֶּאֱלֹהִים ה' פָּנִים אֶל פָּנִים, וַיֹּאמְרוּ לוֹ ה' שְׁלֹמֹה לָךְ אֵל תִּירָא לֹא תִמּוֹת"; שֶׁם יג, כב-כג: "וַיֹּאמְרוּ קְנוּחַ אֶל אֲשֶׁתוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ, וַתֹּאמְרוּ לוֹ אֲשֶׁתוֹ לוֹ חֲפָץ ה' לְהַמְיַתְנוּ לֹא לְקַח מִיָּדֵנוּ עֲלֵה וְגַמְנָחָה וְלֹא הִרְאָנוּ אֶת כָּל אֱלֹהִים וְכָעַת לֹא הִשְׁמִיעֵנוּ כְּזֹאת". אֵת הַנַּחַת הַיְסוּד הַזֶּה וְאֵת הַטְּעוֹת הַטְּמוּנוֹת בַּה מְסַבֵּיר הַנַּחֲי"ב בַּפִּירוּשׁ הַעֲמֵק דְּבַר, דְּבָרִים ה, כא: "בְּאִשֶׁר תַּכְלִית דְּבַר נִפְלָא הַלּוֹ, שִׁיְהִי הַכֵּל זֹכִים לְנִבְוָאָה, הִיָּה בְּשִׁבִיל שִׁירָאוּ וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵי דְבָרִים הַנְּרָאִים לְנִמְנַע בְּשִׁכֵּל אֲנוּשִׁי שִׁהִי שְׁנֵיהֶם גַּם יַחַד אֲמִיתִים, הֵיִינוּ אִם כַּח אֱלֹהִים הוּא בְּלִי תַכְלִית וְגִבּוֹל - מִן הַנִּמְנַע שִׁיְהִי דְּבַק עִם הָאָדָם נוֹצַר מֵאֲדָמָה, וְאִם כֵּן אִם שִׁישׁ גְּבוּל ח"ו לְמַעְלָה, אוֹ שׁוֹה שְׁקַר שֶׁהִקְב"ה מִנְבֵּא אֶת הָאָדָם. אֲבָל חִקְרֵיהּ זֶה אִינוּ אֵלָּא שִׁכֵּל אֲנוּשִׁי, וְהַאֲמַת אִינוּ כֵּן, שֶׁאֵע"ג שֶׁהִקְב"ה הוּא בְּלִיתִי תַכְלִית - מְכַל מְקוּם יִכּוֹל לְצַמְצַם כּוּחוֹ כְּבִיכּוֹל וְלִדְבַר עִם הָאָדָם. וְבוֹזֵה הַמַּעֲמֵד הַרְאָנוּ ה' שְׁנֵי הַדְּבָרִים, הֵיִינוּ כְּבוֹדוֹ וְגוֹדְלוֹ שֶׁהוּא נִפְלָא בְּלִי תַכְלִית, וְגַם שִׁמְעָנוּ קוֹלוֹ. הִרִי שְׁנֵי הַפְּכִים גַּם יַחַד". בַּמַּעֲמֵד הַר שִׁנִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְוַחוּ לְדַעַת כִּי "הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יִדַּבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי" (דְּבָרִים ה, כא). עִם יִשְׂרָאֵל הוּא הַדְּבַק בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּחַיִּי חִיתוּת, "כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חֲמִידָה מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֵנוּ וַיַּחֲיֵי" (דְּבָרִים ה, כג). בַּהֲקַשֵּׁר הַזֶּה הִיָּה הַרְצִי"ה נוֹהַג לֹמַר עַל הַפְּסוּקִים "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חֲמִידָה כְּלֶכֶם הַיּוֹם" (דְּבָרִים ד, ד): "חֲמִידָה" - בְּעוֹדֶכֶם חֲמִידָה בְּעוֹלָם הַזֶּה, "כְּלֶכֶם" - וְלֹא רַק יַחֲדִים, "הַיּוֹם" - וְלֹא רַק בְּיָמֵי קִדְּם. רָאָה שִׁיחַת הַרְבֵּי צְבִי יְהוּדָה עַל סִפְרוֹ אֲרוּרֹת, עֵמֶל 188, הַמְבִיא דְּרָשָׁה זֶה בְּשִׁמּוֹ שֶׁל הַרְבֵּי חֲמִידָה אֲרִיָּה לִיבֵי מֵיעֲדוּוֹאֲבַנֵּע בַּסִּפְרוֹ שֶׁעַר בַּת רַבִּים, דף ע"א.

27 אמנם ראה ילקוט שמעוני, שמות, פרק יב, רמז רי: "כל מקום שגלו ישראל כביכול שכינה גלתה עמהם". אבל, מדגיח הרצ"ה, מאחר ובגלות עם ישראל אינו קיים במובן הלאומי אלא רק במובן הפרטי, ממילא השכינה מופיעה בצורה פרטית ולא כללית (מתוך התורה הגואלת, חלק ג, עמ' רכד). וראה הרב ישעיה הלוי הורביץ, שני לוחות הברית (של"ה), תולדות אדם, שער הגדול, כז: "ויש מאמרים עוד בזהוה ובמדרשים אשר אין להם מספר, וכן האריכו המקובלים בספריהם, כי בהיות כנסת ישראל שלמטה בארץ הטהורה נוהגים כשורה לעשות כמשפט וכתורה, הייתה השכינה ברוח הקודש בנייהם נאה והדורה, ועל כל כבוד חופה ועטרה, שנאמר 'מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ' (ישעיה יב, ה), 'ה' מִלְךְ תִּגְלַל הָאָרֶץ' (תהלים צז, א), שהרמו לארץ החיים. ובהפך זהו 'כְּצִפּוֹר נוֹדַעַת מִן קִנְיָה' (משלי כז, ח), ויוצאת מביתה וממלונה, כענין שנאמר 'מִשְׁדָּד אֲבִי יִבְרִיחַ אִם' (משלי יט, כו), וכתוב 'לָמָּה תִּהְיֶה פְּגַר בְּאָרֶץ וְכֹאֲרַח נָטָה לָלוֹן' (ירמיה יד, ח). וכמו שהאריכו רז"ל בענין שכינה בגלות" וכו'.

מי שדר בחו"ל דומה שאין לו אלוקים²⁸.

עפ"י רוח זו מסביר הרב את דברי ההגדה של פסח "ואילו הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים הרי אנו ובנינו ובנינו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים". הוא מסביר שאפילו ניתנה לנו החרות - משועבדים היינו לתרבות הגויים עד היום, מאחר שתרבות ישראל היא מזיגה של האידיאה הלאומית והאלוקית, ואין לאומיות ללא לאום, ללא קרקע, ודווקא בקרקע המיוחדת שלנו שהיא ארץ ישראל^{29,30}.

28 כתובות קי, ב: "כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר 'לִתֵּת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים' (ויקרא כה, לח)". לשון הגמרא "דומה כמי" קשה, וכפי שכותב הרב פנחס הלוי איש הורביץ, ספר הפלאה עמ"ס כתובות, ירושלים תשנ"ב, עמ' תנא: "שמעתי להקשות, דלשון 'דומה' משמע שבאמת אין לו, אלא דומה כמי שיש לו, והדר קאמר 'וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו', משמע שבאמת יש לו, אם כן העלה חו"ל יותר במעלה חס ושלום?". והוא מתרץ: "דודאי לא יעלה על הדעת שלא יהי' קבלת אלקות בכל המצות שבתורה כ"א במצות דירת ארץ ישראל... אם כן, כל המקבל עול תורה ועול מצוות הוא אשר יש לו אלוקה, וכן להיפך בפורק מעליו עול תורה ועול מצות, אלא שאמר במעלות א"י דכל הדר בו אפילו במצוה זו לבד כבר דומה למי שיש לו אלוקה... וכל הדר בחו"ל אפילו מקבל עליו עול תורה ועול מצוות ובאמת יש לו אלוקה, מ"מ כיון שדר בחו"ל הוא דומה כמי שאין לו אלוקה" וכו', ראה שם בהמשך דבריו. הרב ישכר שלמה טייכטל, אם הבנים שמחה, עמ' קיב, דורש את המילה "דומה", ומכוחה מלמד זכות על מיישבי הארץ: "וכבר אמרו 'כל הדר בא"י דומה שיש לו אלוה', היינו אפילו אינו יודע ומבין לבקש בפיו את אלוקיו, אבל נפשו בקרבו מרגיש הצורך לזה. ועל זה רמזו בתיבת 'דומה' שאמרו, היינו אף שלפי הנהגתו אינו כן. ועל כן, כיון שמבקשים את ארץ ישראל הוי בכלל גם כן 'יבקשו את ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת יְדֹד מִלְּכָם' (הושע ג, ה)".

29 הראי"ה קוק, סידור עולת ראיה, חלק ב, עמ' רסז: "...ואם תאמרו: למה היה לו להשי"ת לחרוד עלינו כל החרדה הזאת דוקא להוציאנו ממצרים, היה לו לכבוש לפנינו ארץ מצרים, והיא תהיה נחלתנו? על זה אמר כי מצרים ארץ הטמאה אינה מסוגלת לנו בני ישראל, ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, אך עשאים שם לגוי מושל, כי אז הרי אנו ובנינו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, שאם היה מוציא את אבותינו מתחת יד פרעה אך לא הוציאם ממצרים, אז היינו גם כן משועבדים לפרעה במצרים, יען שמצרים אינה ראויה לנו, שהיא ארץ טמאה ובה התגברות הקליפות, ובדאי היה פרעה מתחזק עלינו. לכן הוציאנו השי"ת דוקא ממצרים, כדי להיות ראויים לקבלת התורה ולכלל הקדושות... ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, היה מקום להשתקע בטומאה, ח"ו, של הארץ הטמאה, והייתה יכולה להיקבע טומאת השיעבוד לפרעה במצרים. ויוציאו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה". ראה שיחות הרב צבי יהודה על התורה, ויקרא, ירושלים תשנ"ט, עמ' 133, הדורש את לשון הכתוב בבראשית יב, א-ב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְוֹלָדֶיךָ וּמִמִּית אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאךָ", ומתוך כך - "וַיֹּאמֶר אֶל אַבְרָם בְּהַקְשֶׁר הַזֶּה הִיא הָרִצְיָה נוהג להזכיר את דברי הזוהר, חלק ג צג, ב: "יְמֵי קַעֲמֶךָ: שְׁרָאֵל גוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ" (דברי הימים א יז, כא) - "ודאי בארץ הם גוי אחד, עמה אקרנו אחד, ולא איננו בלחודייה". ראה למשל שיחות הרב צבי יהודה על התורה, בראשית, עמ' 207, 412; פעמים, עמ' שעח.

30 כלומר, מאחר ורק בארץ ישראל אנו יכולים להוציא אל הפועל את התרבות הישראלית המיוחדת לנו,

דווקא על הלאום הדר בארץ ישראל - או במילים אחרות: על מדינת ישראל - עתיד ה' במהרה להיגלות, ואנו נגשים יעדנו בעולם להיות אור לגויים רבים³¹ בזה שאנו משכילים להנהיג מדינה בהדרכת האידיאה האלוקית³², היא התורה שהיא תורת חיים³³.

31 המהווה חיבור של האידיאה האלוהית עם האידיאה הלאומית, ממילא אם הקב"ה לא היה מוציא את בני ישראל מארץ מצרים הרי שלא היינו יכולים להופיע בעולם עם החיבור הזה שבין שתי האידיאות כנבואתו של ישעיהו מב, ו: "וְאַתְּנָהּ לְבְרִית עִם לְאוּר גּוֹיִם"; שם מט, ו: "וְיִתְּתֶיךָ לְאוּר גּוֹיִם לְהִיּוֹת יְשׁוּעָתִי עַד קִצָּה הָאָרֶץ".

32 ראה מה שכותב הראי"ה במאמר "תעודת ישראל ולאומיותו", בתוך אוצרות הראי"ה, הרב משה צוריאל (עורך), חלק ב, ראשון לציון תשס"ב, עמ' 41: "אין ספק שאי אפשר לנו למלאות את תעודתנו הכללית כי אם בהיותנו בתור עם יושב בארץ ישראל על אדמת הקדש, אשר רק שם אפשר לרוח עמנו להתפתח ולהיות לאור עולם". וראה לעיל הערה 23 על כך שהגשמת היעוד של עם ישראל הינה דרך מדינת ישראל המוארת מן האידיאה האלוהית. כיצד, מתוך כך, תשפיע מדינת ישראל על אומות העולם? כותב הראי"ה, אורות, "למהלך האידיאות בישראל", עמ' קה: "וּפְעֻלָּהּ זוֹ תְּבִיא לְיַד הַהֲפָרָה הַבְּטוּחָה, שְׁחֵחִים הַמְּדִינָיִים, אֶפְלוּ הַסּוֹצְיָאֲלִיִּים בְּמוֹנְבֵן הַיִּתְרֵךְ רַחֵב, יִקְבְּלוּ רַק אִזּוֹ אֶת אֵינְיָתָם וְאֶת עֶרְפָם הָאֲמִתִּי, דִּינְקָא בְּהִיּוֹתָם יוֹנְקִים מִטֵּל-הַחַיִּים הָעֲלִיּוֹן שֶׁל הָאִיִּדָּא הָאֱלֹהִית הַמְּחֻלָּטָה".

33 ראה הראי"ה, עין אי"ה עמ"ס שבת, חלק א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 4: "...תורת חיים, כלומר שצריך שתהיה התורה מתייחסת אל החיים המעשיים בתור מאירה לנתיבות החיים, ולא רק להכירה בתור חכמה נאצלת לבדה". ראה עוד הרב יוסף קלנר, מילון הראי"ה, חלק א, עמ' קסט.

על יום העצמאות

'...מדינת ישראל עצמאית היא בגדר נס ופלא. היא המאורע החשוב ביותר בכל ההיסטוריה היהודית בדורות האחרונים. למרות זאת אין אני נוטה לחוות דעה אם היא אתחלתא דגאולה. אין אנו מצויים בסוד ד'. ואין לנו אפילו מושג מאופן גאולת ד' שעתידה לבוא. כך שאוילי הוא לומר שתקומת ישראל על מכונו המוצאת את ביטויה בתנ"ך היא גאולת ישראל בהווה. אך משום שממלכתיות יהודית עצמאית היא חזיון מופלא שאין עוררים עליו לפיכך מצויים אנו להודות ולהלל לד'. וכל שאינו נוהג כך - הרי הוא כאילו כופר בטובתו של הקב"ה... על התיבות בשירת הים "ויאמרו לאמר" אומר מדרש רבא פרק יג: נהיה אומרים לבנינו, ובנינו לבניהם, שיהיו אומרים לפניך כשירה הזאת בעת שתעשה להם נסים'. וכן נאמר בברייתא במגילת תענית פרק ט: בשמנת ימי חנוכה למה ראו לגמור בהם את ההלל, אלא שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל הן מקדימן לפניו בהלל בשיר ובשבח ובהודאה, כענין שנאמר: ויענו בהלל ובהודות לד' וכו'. בהתאם לכך חייבים אנו לקרוא את הלל ולערוך סעודה. עלינו לקבוע את יום העצמאות כיום הודיה לד'. כיום שמחה משתה וששון... יש לקוות שברבות הימים תתפשט בקהל הרחב חגיגת יום עצמאות אשר תישא אופי של קדושה היונקת ממקורות התורה'.

הרב שלמה יוסף זיין זצ"ל, ראיון לשבועון 'מחניים', יום העצמאות תשי"ט